

СУБ'ЄКТНО-ОСОБИСТІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ РЕСУРС

Анотація. У статті досліджується актуальна педагогічна проблема — особистісна реалізація обдарованої студентської молоді як психологічна та педагогічна категорія. Зауважується, що обдарованих студентів характеризує ініціативність, рішучість, тверда воля, критичне мислення, ясний, гнучкий розум, комплекс вмінь, здібностей щодо здійснення запланованої діяльності.

Зроблено дефінітивний аналіз поняття обдарованості. Вказується на тому, що обдарованість — індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. У педагогіці виділяють кілька типів обдарованості: раціонально-мислительний (необхідний вченим, політикам, економістам); образно-художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам учителям); емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам).

У роботі зроблено акцент на тому, що обдарована особистість — це найвища цінність суспільства, суб'єкт і об'єкт пізнання, спілкування, свідомої продуктивної діяльності і поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, здатний свідомо перетворювати себе та навколишній світ, створюючи матеріальні та духовні цінності. З'ясовано, що якість суб'єктності кращим чином виявляється в усвідомленій саморегуляції: вона вимагає свідомої постановки мети, виділення значущих умов, вибору дій і засобів по досягненню мети, контролю і корекції діяльності, вміння оцінити результат і при необхідності повернутися на ті етапи, які не дозволили досягти наміченого.

Суб'єктність включає такі властивості як самостійність, гнучкість і надійність саморегуляції в нових і непередбачуваних обставинах. Таким чином конструкт саморегуляції належить до системи суб'єктно-особистісного потенціалу обдарованих студентів. Серед особистісних характеристик, що обумовлюють розвиток здібностей обдарованих студентів, ми виділили їх повсякденні уявлення про можливості розвитку свого інтелекту і особистості.

Ключові слова: обдарованість, здібності, педагогічна обдарованість, методика навчання педагогічно обдарованих студентів.

The gifted students' subject-personal potential as psychological and educational resource

Annotation. The actual pedagogical problem such as gifted students' personal realization as psychological and pedagogical category is investigated in the article. It is observed that gifted students are characterized by initiativeness, firmness, strong will, critical thinking, clear and flexible mind, set of skills, ability to implement the planned activities.

The definitive analysis of the giftedness concept is made. The fact that the talent is the human abilities' an individual potential uniqueness, due to which one can achieve considerable success in a particular field of activity is specified.

There are several types of giftedness in pedagogy such as: rationally -intellectual (required scientists, politicians, economists); figurative art (required designers, engineers, artists and writers); rationally-figurative (required historians, philosophers, teachers); emotionally-sensual (requires directors, writers).

The paper focuses on the point that a gifted person is the highest value of society, subject and object of cognition, communication, consciously productive activity and behavior, an individ with socially constructed system of mental properties, able to transform himself and the world around him consciously, creating material and spiritual values.

It was found that the quality of subjectivity most of all appears in self-conscious: it requires conscious setting goals, the selection of significant conditions, action and means choice to achieve the goal, monitoring and correction, the ability to assess the results and, if necessary, return to these steps, which are not allowed to achieve the intended.

Subjectivity includes properties such as independence, flexibility and reliability of self-regulation in new and abrupt circumstances. Thus the concept of self-regulation system belongs to the gifted students' subject-personal potential. Among the personal characteristics that contribute to the development of the gifted students' abilities, we have identified their everyday understanding about the possibilities of one's intellect and personality development.

Key words: talent, abilities, teaching talent, the gifted students' pedagogical methods of teaching.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших ресурсів суспільства є його інтелектуальний потенціал, представлений соціалізованими соціально-рольовими групами, які знайшли своє місце у житті, повною мірою реалізували власні творчі здібності й професійні можливості. Саме вони є головним рушієм прогресу у всіх сферах діяльності суспільства і держави. Здатність до збереження і примноження інтелектуального потенціалу є визначальним чинником розвитку суспільства, яке існує в умовах глобалізації та інформатизації XXI століття. Тому одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні має бути постійна підтримка обдарованої молоді та теоретико-методологічна розробка проблеми обдарованості у вітчизняній науці.

Мета статті — дослідження суб'єктно-особистісного потенціалу обдарованих студентів як психолого-педагогічного ресурсу вищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виявлено, що дослідженню проблеми обдарованості приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам, як проблема індивідуальних відмінностей (Б. Анан'єв, Л.Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.); визначення підходів до

розуміння психологічних основ та структури обдарованості (у західній науці — Дж. Гілфорд, В. Сієрвальд, К. Перлет, Б.Скіннер, К. Тейлор, П. Торранс, К. Хеллер; психологічні концепції інтелекту і творчості (Г. Айзенк, Р. Стернберг, К. Хеллер, М. Смульсон, Д. Ушаков та інші); Проте єдиної думки щодо обдарованості в учених немає — деякі порівнюють обдарованість з інтелектом (Ж. Піаже, А. Біне, Ч. Спірмен, Л.Терстоун, Р. Кеттел та ін.), інші ототожнюють обдарованість із сукупністю задатків (Ф. Гальтон, Дж. Гілфорд, П. Торренс) або вказують на наявність певних умов для успіхів у діяльності (В. Штерн).

У вітчизняній науці — Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Шадріков та інші); розвиток інтелектуального і творчого потенціалу особистості (Д. Богоявленська, В. Дружинін, Н. Кічук, О. Кульчицька, С. Максименко, В.Моляко, М. Поташич, С. Сисоєва та інші); виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцький та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (А. Брушлінський, В. Давидов, Б. Ельконін, О. Кульчицька, В. Паламарчук та ін.); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Ю. Гільбух, В. Крутецький, Б. Теплов та інші); вивчення комплексу психологічних, педагогічних, методичних питань, а саме: обдарованості, її визначення, розвитку, діагностики, ідентифікації (Є. Ільїн, О. Коваленко, Ю. Кузнєцова, О. Музика, Дж. Рензулі, Б. Теплов, М. Холодна, О. Щєбланова, К. Юнг та інші); стан психолого-педагогічного супроводу обдарованих особистостей (Ю. Кузнєцова, О. Кульчицька, О. Марінушкіна, О. Ніколаєва, А. Савенков, П. Тадеєв, Л. Туріщева, Г. Шубіна, О. Щєбланова та інші); дослідження творчої, креативної особистості вчителя (Н. Кічук, С. Сисоєва, В. Фрицук).

Виклад основного матеріалу. Досвід та успіхи найбільш розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови системи навчання з метою створення умов для обдарованої молоді вільно проявляти свої особливості, розвиватися відповідно своїм нахилам. Проте у нашій країні до останніх років цей процес відбувався стихійно, спираючись лише на регіональні можливості та на власну ініціативу [1, с. 2].

Суб'єктно-особистісний потенціал обдарованих студентів вищих педагогічних навчальних закладів розглядається через критерій загальної обдарованості.

Обдарованість загальна — рівень розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон інтелектуальних можливостей людини і забезпечує досягнення значних успіхів у виконанні різних видів діяльності. Є основою для формування багатьох здібностей і результатом розвитку спеціальних здібностей. Припущення про можливість існування обдарованості загальної вперше висловив у середині XIX ст. Ф. Гальтон. На початку XX ст. Ч.-Е. Спірмен запропонував двофакторну теорію інтелекту, що ґрунтувалась на припущенні про існування фактора обдарованості загальної і фактора спеціальних здібностей. Це викликало гостру дискусію між прихильниками існування загального фактора (Г.-Ю. Айзенк та ін.) і множинності первинних інтелектуальних здібностей (Е.-Л. Торндайк, Л.-Л. Терстоун). У сучасній науці більшість дослідників визнають існування обдарованості загальної. Вони виокремлюють два види обдарованості загальної: інтелектуальну і творчу обдарованість (креативність). У факторних дослідженнях інтелекту було виявлено два незалежні типи: художню і практичну обдарованість. Більшість людей має риси обох типів. Обдарованість загальна є своєрідним поєднанням вродженого і набутого досвідом [7, с. 228].

Обдарованість — індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. У педагогіці виділяють кілька типів обдарованості: раціонально-мислительний (необхідний ученим, політикам, економістам); образно-художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам, учителям); емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам).

Відомий педагог Ю. Гільбух виділяє загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість [3, с. 44].

Нині обдарованість тлумачать як складне і багатозначне поняття. Так, одні науковці обдарованість розглядають як загальні здібності, що зумовлюють широкі можливості людини для різних видів діяльності, інші — сукупність задатків, що є своєрідними природними передумовами здібностей. Іноді цим терміном позначають індивідуальну характеристику пізнавальних можливостей і здібностей до учіння. Найчастіше цей термін використовують, коли характеризують дітей.

Обдарованість — високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень.

Існує кілька типів індивідуальної обдарованості: раціонально-мислительний — необхідний ученим, політикам, економістам; образно-художній — дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам; раціонально-образний — історикам, філософам, учителям; емоційно-почуттєвий — режисерам, літераторам тощо.

Вищий прояв розвинутих здібностей нерідко називають талантом. Талант (гр. *talanton* — вага, міра, рівень здібностей) — поєднання високорозвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створювати такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Геніальність — поєднання талантів, реалізуючи які, особистість залишає неабиякий слід в історії людства. Геніальність (лат. *genialis* — властивий генієві, плідний) — найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення [8].

Робота викладачів з обдарованими студентами в сучасній системі інтегрованої освіти є однією з найактуальніших проблем у педагогіці. Обдаровані студенти — це не абстрактні носії талантів, майбутні фахівці й видатні науковці, це передусім живі люди. Саме тому за їхніми здібностями необхідно бачити, перш за все, людину з її недоліками та достоїнствами. Такий підхід здатний забезпечити особистий розвиток талановитих студентів. Поширеною є думка про те, що найбільш кваліфіковані викладачі мають займатися лише з обдарованими студентами, а це в свою чергу має відтінок дискримінації [2; 3].

Викладачі мають постійно прагнути до розуміння й задоволення інтересів і запитів студентів з неординарними здібностями. У талановитих викладачів, які працюють з обдарованими студентами, виділяється прагнення до досягнення поставленої мети, висока цілеспрямованість і наполегливість.

Також невід'ємною частиною професійності емоційно зрілих викладачів є те, що вони завжди чітко усвідомлюють цілі та завдання. Такі фахівці вселяють упевненість своїм підопічним і викликають повагу колег. Вони не побоюються обдарованих студентів, а, навпаки, охоче приймають виклик з боку останніх. Цей досвід у застосуванні методик і стратегій навчання завжди дозволяє знайти потрібний підхід до будь-якої людини.

Емоційна стабільність є ще одним критерієм при роботі з обдарованими студентами. Як показують спостереження, викладач, який відчуває вантаж невирішених проблем особистого характеру, звичайно буває не найкращим наставником для будь-якого студента, і особливо для обдарованого, оскільки проникнення в складний характер такого індивіда, розуміння його особливих інтересів і потреб вимагає більших емоційних витрат, що є важким навантаженням навіть для людей зі стійкою нервовою системою [2, с. 65].

Основою для розкриття особливостей обдарованих студентів у вищій школі є система суб'єктно-особистісного потенціалу, що включає чотири концепти: саморегуляція, що характеризує суб'єктність; ІТ особистості та інтелекту, що відображає уявлення суб'єкта про свій потенціал розвитку; локус контролю, який вказує на здатність суб'єкта встановлювати зв'язок між своїми діями і їх результатами в різних сферах життя; самоактуалізація, що розкриває суб'єктивне сприйняття можливості реалізації своїх здібностей і актуалізації суб'єктно-особистісних властивостей в конкретних умовах.

Суб'єктно-особистісний потенціал обдарованих студентів ми визначаємо як психологічний ресурс, компоненти якого перебувають в динамічному взаємозв'язку і служать функції саморозвитку і самореалізації в пізнавальній та інших видах діяльності [4].

Обдарованих студентів характеризує ініціативність, рішучість, тверда воля, критичне мислення, ясний, гнучкий розум, комплекс вмінь, здібностей щодо здійснення запланованої діяльності [11].

Отже, обдарована особистість — це найвища цінність суспільства, суб'єкт і об'єкт пізнання, спілкування, свідомої продуктивної діяльності і поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, здатний свідомо перетворювати себе та навколишній світ, створюючи матеріальні та духовні цінності. Тому потрібно створити належні умови для ефективного формування готовності майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями.

Перед сучасною школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Нова українська школа має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності людини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості і талантів. В Україні прийнято низку законів і програм (зокрема Закон України «Про освіту» (1996 р.), Цільова комплексна програма „Вчитель» (1996 р.), Національна програма «Діти України» (2001 р.), Указ Президента України «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001-2005 роки (2001 р.), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.), Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки (2007 р.) та інші), спрямованих на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді. Цими документами визначено такі стратегічні завдання: формування цілісної загальнодержавної системи виявлення і підтримки обдарованої молоді; розвиток та реалізація її здібностей; стимулювання творчої роботи учнів, студентів, учителів та викладачів вищих навчальних закладів; активізація навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у вищі заклади освіти, магістратуру та аспірантуру; підготовка педагогічних та науково-технічних кадрів [1, с. 2].

Маючи на меті сконцентрувати увагу світового співтовариства на обдарованих і талановитих дітях та гарантувати реалізацію їхнього потенціалу на благо всього людства було створено Всесвітню Раду для Обдарованих і Талановитих Дітей (World Council for Gifted and Talented Children) в 1975 році на Першій Світовій Конференції з проблем обдарованості в Лондоні (Велика Британія). Протягом тривалого часу в Україні був відсутній єдиний науковий центр, що супроводжував би роботу із обдарованими дітьми і молоддю. У серпні 2007 року Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про створення Інституту обдарованої дитини при АПН України. Однак, науковою складовою проблема обдарованої молоді далеко не вичерпується [9, с. 7].

Суб'єктність не зводиться до вищеперелічених умінь, але включає такі властивості як самостійність, гнучкість і надійність саморегуляції в нових і непередбачуваних обставинах. Серед особистісних характеристик, що обумовлюють розвиток здібностей обдарованих студентів, ми виділили їх повсякденні уявлення про можливості

розвитку свого інтелекту і особистості. Особі притаманні суб'єктивні переживання самореалізації в різних видах діяльності [4].

Висновки. Суб'єктно-особистісний потенціал обдарованих студентів ми визначаємо як психологічний ресурс, компоненти якого перебувають в динамічному взаємозв'язку і служать функції саморозвитку і самореалізації в пізнавальній та інших видах діяльності. Викладачами здійснюється відповідна робота за власної ініціативи та проводиться в індивідуальному порядку зі студентами з ознаками обдарованості. Забезпечення організації навчально-виховного процесу з обдарованою молоддю передбачає професійну та індивідуальну готовність викладачів до роботи з такою категорією студентів [10, с. 144]. Також важливе значення мають вчасна діагностика (виявлення) творчо-обдарованої молоді та врахування їхніх індивідуально-психологічних особливостей у процесі фахової підготовки, а також створення умов у середовищі навчального закладу для розкриття творчого потенціалу студентів.

Література:

1. Антонова О. Є. Теоретико-методологічні засади навчання обдарованих студентів у педагогічних університетах. / О.Є. Антонова. // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, Київ – 2008. – 38 с.
2. Галиця В.В., Самко А.В., Толмосова Н.М., Варванський П.А., Білий О.П. Особливості роботи викладачів вищих навчальних закладів з обдарованими студентами: досвід і перспективи / В.В. Галиця, А.В. Самко, Н.М. Толмосова, П.А. Варванський, О.П. Білий // Запорожский медицинский журнал. – 2011, том 13, № 2 . – с. 64-65.
3. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка. – К.: РОВО «Укрвузполіграф», 1992. – 82 с.
4. Захарова Н. С. Субъектно-личностные аспекты адаптации одаренных студентов к обучению в высшей школе. / Н.С. Захарова // [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://emissia.org/offline/2013/1991.htm>
5. Калинина Г.П. Оценка учебной деятельности студентов / Г.П. Калинина, В.П. Ручкина // Пед. образов. – УГПУ, 2009. – № 1. – С. 29-32.
6. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посібн. / Кузьмінський А.І. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
7. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
8. Психологія та педагогіка. Обдарованість і талант. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/66.html/ - Назва з екрану.
9. Терепищий С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / Терепищий С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін. – Київ: ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. – 156 с.: іл. ISBN 978 966 7865 89 4. – С. 7.
10. Туркова Д. Специфіка підготовки майбутніх практичних психологів з ознаками обдарованості / Д. Туркова // Навчання і виховання обдарованої дитини : теорія і практика : Збірник наукових праць. Випуск 12 // І.С. Волощук (головний редактор) та інші. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 158 с. – С.139-144.
11. Шкіренко О. В. Розвиток духовної сфери обдарованих студентів-правознавців. / О.В. Шкіренко // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/5982/1/%D0%A1%D1%82_%D0%A8%D0%BA%D1%96%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%86%D0%9E%D0%94.pdf – Назва з екрану.